

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
GİRİŞ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HEYKEL SANATININ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	15
CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA HEYKEL SANATI.....	23
SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEB-İ ÂLİSİ	33
İNAS SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ	41
İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşunda	
Mihri Müşfik Hanım'ın Katkıları	42
İnas Sanayi-i Nefise Mektebi İlk Yönetmeliği ve Müfredat Programı.....	48
İnas Sanayi-i Nefise Şubesi Öğrencileri.....	51
İdari ve Eğitim Kadrosu	54
Sanayi-i Nefise Mektebi İnas (Kızlar) ve	
Zükur (Erkekler) Şubelerinin Birleşmesi	60
DÜZENLİ SERGİLER VE SERGİLERDE HEYKELLERİN YER ALMASI.....	69
Pera Salon Sergileri.....	69
Galatasaray Sergileri.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL'DA REFORMLAR VE	
KADINLARIN YENİ ETKİNLİK ALANLARI.....	81
MELEK CELAL SOFU (1896-1976).....	85
Melek Celal'in Katıldığı Galatasaray Sergileri	98
Kitapları, Konferansları ve Makaleleri.....	103
Melek Celal'in Gerçekleştirdiği Heykeller	115
Tespit edilen Heykeller Listesi	116
Desenleri ve Yağlı Boya Tablolarından Örnekler.....	120
Melek Celal İle İlgili Evraklar.....	130
MELEK CELAL'İN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN.....	136

İRİDA BARRY (1899-1980)	141
IRAİDA BARRY'NİN YAŞAM HİKÂYESİ	144
SANAT YAŞAMI	152
Katıldığı Sergiler	156
Tespit Edilen Eserler Listesi	160
Iraida Barry'nin Gerçekleştirdiği Heykeller	165
Küçük Boyutlu Çalışmaları	184
1925-1931 Yılları Arasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve Sonrasında Ürettiği Nü Ağırlıklı Çalışmaları	192
Rölyef Çalışmaları	216
Iraida Barry ile İlgili Gazete Kupürleri ve Albümünde Yer Alan Fransızca Dökümanlar	220
SAİME REZZAN RAMİZ ÖKER (1903-1994)	225
SANAT YAŞAMI	227
Tespit Edilen Eserler Listesi	233
Kadıköy Halkevi Çalışmaları	239
SABİHA ZİYA BENGÜTAŞ (1904-1992)	243
SABİHA ZİYA BENGÜTAŞ'IN SANAT YAŞAMI	248
Sanat Eğitimi	248
KATILDIĞI SERGİLER VE ESERLERİ	254
Galatasaray Sergilerinde Teşhir Ettiği Eserler	255
Ankara Resim Sergilerinde Yer Alan Eserleri	256
Tespit Edilen Heykeller Listesi	258
Anıt Çalışmaları	261
Büst Çalışmaları	273
Nü Heykelleri	296
Asker Heykelleri	297
Portreleri	298
Peyzaj Resimleri	299
Pastel Çalışmaları	302
Desen Çalışmaları	303
SABİHA ZİYA BENGÜTAŞ'IN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN	306
Sabiha Ziya Bengütaş'ın Hayvan Sevgisi	312
NERMİN FARUKİ (1904-1991)	313
SANAT YAŞAMI	316
Katıldığı Sergiler	319
Nermin Faruki'nin Gerçekleştirdiği Heykeller	323

Tespit Edilen Heykeller Listesi.....	323
Tabloları	335
Mozaik Çalışmaları.....	339
NERMİN FARUKİ'NİN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN	343
LERZAN BENGİSU (1904-1978)	345
SANAT HAYATI.....	348
Kişisel Sergileri	352
Grup Sergileri.....	353
Lerzan Bengisu'nun Düzenlemiş Olduğu Sergilerin Davetiye ve Afişlerinden Örnekler	356
Tespit Edilen Heykeller Listesi	359
Lerzan Bengisu'nun Evinde Yer Alan Eserleri.....	364
YABANCI BASINDA YER ALAN HABERLER ve İLGİLİ ESERLER.....	376
YERLİ BASINDA YER ALAN HABERLER	396
LERZAN BENGİSU'NUN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ ÇALIŞMALARI.....	398
Lerzan Bengisu ve Soroptimist Kulübü.....	402
LERZAN BENGİSU'NUN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN.....	403
Lerzan Bengisu'nun Kişisel ve Grup sergilerinden Kareler	405
MARİ GEREKMEZYAN (1913-1947).....	409
Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Yapıtlarında Mari Gerekmezyan.....	419
SANAT HAYATI.....	423
Tespit Edilen Eserler Listesi	426
Mari Gerekmezyan'ın Gerçekleştirdiği Heykeller	429
MARİ GEREKMEZYAN İLE İLGİLİ YAPILAN YORUMLAR.....	440
MARİ GEREKMEZYAN'IN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN	444
GÜNSELİ ARU (1919-1977)	447
SANAT YAŞAMI	449
Kişisel ve Karma Sergileri.....	454
Tespit Edilen Eserler Listesi	455
Günseli Aru'nun Gerçekleştirdiği Heykeller.....	460
M.S.G.S.Ü. İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde Yer Alan Eserleri	478
GÜNSELİ ARU'NUN FOTOĞRAF ALBÜMÜNDEN	483
EKLER.....	487
KAYNAKÇA.....	559
DİZİN	573

GİRİŞ

1914 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi'nin bünyesinde kız öğrenciler için *İnas Sanayi-i Nefise Şubesi* adıyla yeni bir birim oluşturularak eğitime başlanması ülkemiz sanat tarihi açısından olduğu kadar modernleşme tarihimiz açısından da özel bir önem taşımaktadır. Bu okulun açılması ile ilk kez kadınlara geleneksel eğitim dışında sanat eğitimi yolu açılmış ve bu kurumdan önemli kadın sanatçılarımız yetişmiştir. Böylesine çarpıcı bir dönüşümün yaşandığı bu sürecin kahramanı olan kadın heykeltıraşlar ile ilgili olarak çok az sayıda araştırma yapılmış ayrıca bu çalışmaların ulaşılabilirliği de sınırlı kalmıştır. Bu kitap aracılığı ile bu konuya katkıda bulunmak en temel amacımı oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinin ilk basamağında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde daha sonra kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim görmeye başladığı Güzel Sanatlar Akademisi'nde asıl ya da misafir öğrenci olarak öğrenim görmüş ve öğrenimleri sonrasında da aktif olarak bu sanat alanının içinde üretmeye devam etmiş olan sekiz kadın heykeltıraşımız belirlenmiştir. Bu sanatçılarımız Melek Celal Sofu, Iraida Barry, Saime Rezzan Ramiz Öker, Sabiha Ziya Bengütaş, Nermin Faruki, Lerzan Bengisu, Mari Gerekmeyan ve Günseli Aru'dan oluşmaktadır. Sanatçılarımızın yaşam öykülerine dair ulaşılan bilgi ve belgeler, sanat alanında yaptıkları çalışmalar, gerçekleştirdikleri eserler imkânların elverdiği ölçüde görsel materyaller ile aktarılmıştır.

2 Mart 1883 yılında faaliyete başlayan ve önce sadece erkek öğrencileri kabul eden Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi ve bu kurumun bünyesinde 1914 yılında kız öğrencilerin kabul edildiği İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ülkemizde yeni bir sanat anlayışını var eden kurumlar olarak araştırmamızda önemli bir yer almıştır. Ülkemizin ilk kadın ressamlarından Mihri Müşfik'in çabalarıyla kurulan "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi"nin kuruluşu, eğitim-öğretim kadrosu, binaları, ilk yıllardaki öğrencileri, müfredat programı ve yönetmeliği incelenmiş; Mihri Müşfik Hanım'ın hayatı ve eserleri de görsellerle desteklenerek ele alınmıştır.

Dönemin en önemli sanat etkinliklerinden biri olması ve araştırılan kadın heykeltıraşlarımızın çoğunun bu sergilere yapıtları ile katılmış olmaları

nedeniyle Galatasaray Sergileri'ne geniş bir yer verilerek incelemeye dâhil edilmiştir. Ülkemizin ilk sanatçı birliği olan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin düzenlediği ve 35 yıl (1916-1951) boyunca devam eden “Galatasaray Sergileri” ile ilgili dokümanlar (sergi katalogları, gazete kupürleri vb.) aracılığıyla döneme ve söz konusu kurumun düzenlediği etkinliklere ait ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

İlk kadın heykeltıraşlarımızın incelenmesi amacını taşıyan bu çalışma, ülkemiz modernleşmesi ile ilgili farklı alanlardaki araştırmalarda olduğu gibi 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısına odaklanır. Bu dönemde heykel sanatı ile ilgili gelişmeleri diğer sanat alanlarından ayıran en önemli fark bir değişim süreci geçirmesinden çok bir “*yeniden var olma*” süreci yaşamış olmasıdır. Özellikle üç boyutlu figüratif anlatılar açısından bu coğrafyada toplumsal yaşamın içindeki varlığını yitirmiş ve neredeyse bin yıllık bir yok oluş serüveni yaşamış olan bu sanatın yok oluş nedenleri, yeniden var olması sözkonusu olduğunda yaşanan sorunları açıklamak için gereken verileri içerir. Bu gerekçe ile heykel sanatının bu topraklarda geçirdiği evreleri de ele almak zorunluluğu duyulmuş ve ülkemiz heykel sanatı tarihi incelemeye dâhil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HEYKEL SANATININ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Ülkemiz heykel sanatı ile ilgili bir araştırma çok farklı özellikler içeren toplumsal süreçlerin ve geniş bir coğrafyanın dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Türk topluluklarının Orta Asya steplerinde başlayan tarihsel varlığı, Batı'ya doğru göç ederek bugünkü Anadolu topraklarına yerleşmeleri; Anadolu'daki mevcut yerleşik toplumlarla ve onların uzun tarihsel geçmişlerinin oluşturduğu değerler ile yaşadıkları çatışmalar ve uzlaşma noktaları heykel sanatını da etkileyen unsurlar arasında yer alır.

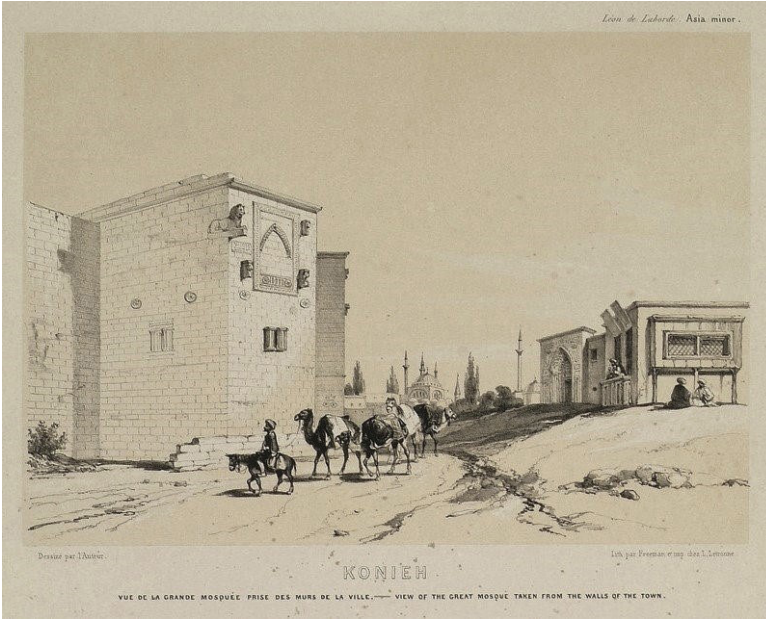
Türk topluluklarının tarih sahnesine çıktığı dönemlerden itibaren yaşam biçimleri içinde figüratif dil de dâhil olmak üzere güçlü bir üç boyutlu sanatsal üretim geliştirdiklerini görüyoruz. Orta Asya'da başlayan bu sanat anlayışına dair izler Türklerin Anadolu'da geliştirdiği kültürün içinde de karşımıza çıkar. 11. yüzyıl sonundan 14. yüzyılın başına değin devam eden Anadolu Selçuklu Çağı'nda yapılmış olan insan ve hayvan figürleri, fantastik yaratıkların simgelerle yüklü yorumları dönemin sanat anlayışının örneklerini oluşturur. Bu örnekler pagan gelenekler içinde biçimlenmiş olan sanat dilinin 10. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başlaması ile İslam sanattan etkilediği gibi özellikle Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra Hristiyan sanattan da etkilenir.

11. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçukluları ve Bizans Devleti bölgenin iki güç odağı olarak sınırların sık sık değiştiği, kentlerin el değiştirdiği bir ortamda Anadolu topraklarını paylaşmaktadır. Dönemin sanat ortamını belirleyen ve konumuz açısından da önem taşıyan veriler içinde Anadolu ortaçağının heykeller karşısındaki tavrı yer alır. Türkler Anadolu'ya yerleştiğinde Hristiyanlık dini Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki topraklarda IV. yüzyıldan beri devletin resmi dini olarak kabul edilmiş ve güçlenmişti. Bu yeni tek tanrılı dinin gelişmesi pagan inançların egemen olduğu imparatorluk topraklarında yüzyıllardır süren tartışmalara neden olmuş ve bu tartışmalar sanata da yansımıştı. Heykellerin paganizmin temsilcisi olarak görülmesi, özellikle serbest heykel dediğimiz, etrafında dolaşılabilen insan betimlerinin toplumsal yaşamın dışına itilmesine neden olmuştu. Anadolu kentleri heykellerle anlam bütünlüğü içinde tasarlanmış kentsel görüntülerini çok uzun zaman önce terk

etmişti. Dönemin Hristiyan toplulukları da Müslüman toplulukları da Anadolu'nun geçmiş dönem kültürlerine ait kalıntılar ile iç içe yaşıyor ve buluntuları çeşitli amaçlarla yeni yapılarda kullanıyorlardı.

Selçuklu Türkleri'nin ele geçirdiği kentlerde inşa edilen yeni yapılarda Orta Asya'da geliştirdikleri geleneklere bağlı olarak ürettikleri plastik elemanları kullandıkları gibi antik buluntulara da yer veriyorlardı. Çoğunlukla rölyeflerden oluşan bu plastik elemanların yanı sıra üç boyutlu insan figürleri de kullanılıyordu.

19. yy'da kısmen de olsa ayakta olduğunu Fransız gezgin (Leon de Laborde)'in gravürlerinden öğrendiğimiz Konya Kalesi'ne ait görüntüler dönemin geçmiş kültürlere ait yapılarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Surlarda antikçağ ve ortaçağ yazıtlarının fragmanları, antik sunaklar, üzerine haç oyulmuş taşlar, kartal ve aslan figürleri, hatta Akhilleus'un yaşamından bir sahne gösteren bir lahit ve büyük boy heykeller ve hatta kentin giriş kapıları üzerinde eski İranlı tanrılardan Ormuzd ve Ahriman'ın (Hürmüz ve Ehrimen) figürleri bile vardı.¹ Giriş kapılarından birinin yanına yerleştirilmiş başsız bir Herakles heykelinin yanı sıra İki Haçlı askerini tasvir ettiği şeklinde yorumlanan bir rölyef de mevcuttu.²

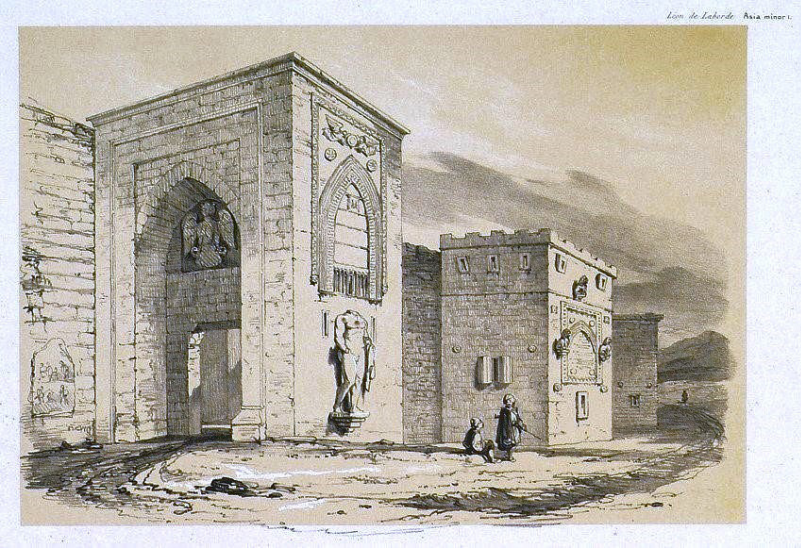

Görsel 1: Léon de Laborde, “Konya'nın Anadolu Selçuklu Eseri Dış Kale Surları ve Kale Burçları”, Gravür, (Leon de Laborde“Voyage De L'Asie Mineure Par Mrs Alexandre De Laborde, Becker, Hall, Et Leon De Labord”, Paris 1838)

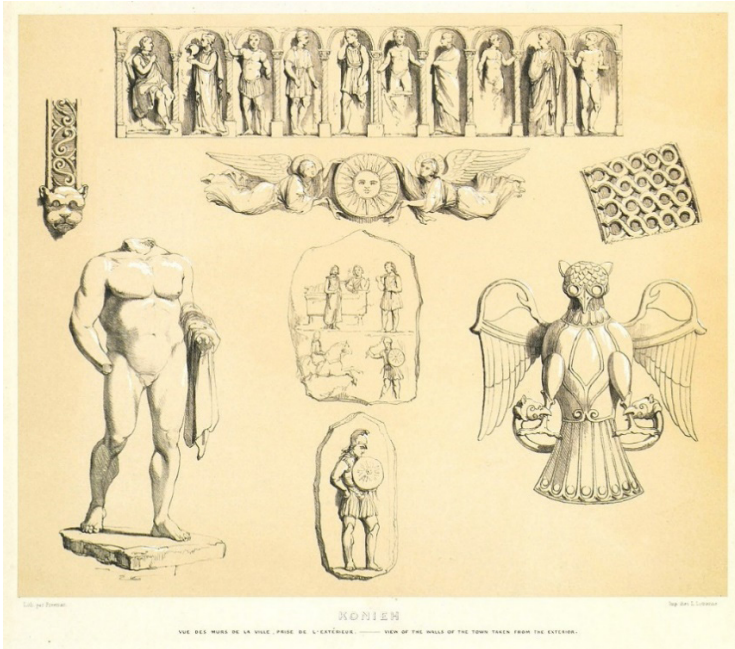
1 Doğan Kuban, “Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 4.

2 Scott Redford, “Anadolu Selçukluları ve Antik Çağ”, Cogito 29, Selçuklular, s. 48-59.

TÜRKİYE'DE HEYKEL SANATININ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Görsel 2: Léon de Laborde, “Konya'nın Anadolu Selçuklu Eseri Dış Kale Surları ve Kale Burçları”, Gravür, (Leon de Laborde“Voyage De L'Asie Mineure Par Mrs Alexandre De Laborde, Becker, Hall, Et Leon De Labord”, Paris 1838)

Görsel 3: Léon de Laborde, Konya'nın Anadolu Selçuklu Eseri Dış Kale Surları ve Kale Burçları'nda Bulunan Figürlerden Detay Gravür, (Leon de Laborde“Voyage De L'Asie Mineure Par Mrs Alexandre De Laborde, Becker, Hall, Et Leon De Labord”, Paris 1838)